

S a ž e t a k

Vladimir Vratović, Filozofski fakultet, Zagreb

UDK 801.316.3:808.62, izvorni znanstveni članak, primljen za tisak 7. svibnja 1983.

Europa or Evropa

In modern standard Croatian two different forms are used for one name: Europa and Evropa. The author discusses which of the two should be accepted as the standard form.

NAZIVI BRDO I BRIJEG U HIPSOMETRIJSKOM SUSTAVU NAZIVLJA ZA UZVISINE

Ratimir Kalmeta

Brdo i *brijeg* su nazivi za određene oblike kopnenoga površja¹ ili kopnenoga reljefa. S time ćemo se svi složiti, ali pokušamo li im odrediti položaj u hipsometrijskom sustavu nazivlja za uzvisine, onda ćemo vidjeti da se naša gledišta uvelike razlikuju. Kako i neće kad o svemu tome imamo pučko, potom različito književnoumjetničko, te neizjednačeno zemljopisno, kartografsko i geodetsko tumačenje.

Hrvatski je narod u svojoj prošlosti, poput mnogih naroda, stvarao i svoje pučke oronime. Naš je puk u takvome postupku počesto odlučivao o tome kakvo će zemljopisno ime nekoj uzvisini dati. U tome i valja tražiti uzrok pojavi mnogih oronima u kojima njihove morfološke sastavnice uvijek ne odgovaraju znanstvenom tumačenju njihova sadržaja. Tako na primjer na zemljovidu SR Hrvatske možemo pročitati i ovakve oronime: *Čvorkovo brdo* (190), *Sveto brdo* (1752) i *Bilo gora* (288). Zemljopisno bi pravilnije bilo ovako: *Čvorkov brežuljak (hum)*, *Sveta gora (planina)* i *Bilo brdo*. Međutim, zemljopisci istaknute nazive u prvoj inačici ne diraju, na njih gledaju kao na svoju nacionalnu uljudbeno-jezičnu baštinu. Sličnih pojava ima i u drugih naroda. Tako na primjer Danci s ponosom pokazuju svoje „brdo“ *Himmelbjerg* (Nebesko brdo), makar mu je nadmorska visina svega 147 m, a škotska uzvisina *Grampian Hills* je visoka 4406 stopa, tj. oko 1343 m, a ipak nije *Mountains*, što bi po anglosaskoj hipsometrijskoj podjeli naziva za uzvisine morala biti. U mnogim se našim narodnim pjesmama, narodnim poslovicama i narodnim izričajima riječima brdo i brijeg do danas održalo njihovo apelativno značenje.

P. Skok za riječ brdo, n, u značenju uzvisine, ističe da je to „geografski termin: brijeg, brežuljak, Hügel, colline“. Nije posuđenica od germanskih jezika. Postanje joj valja tražiti u indoeuropskoj osnovi bher – „stršiti, šiljak“.² Javlja se u XII. st. P. Skok za ri-

¹ Naši su zemljopisci u nedavnoj prošlosti (u XIX. st. i početkom XX. st.) pisali *zemaljsko površje* (*površje*). U našem je slučaju, mislim, značenjski određenije pisati *kopneno površje*, za razliku od *vodenoga*, na primjer – *morskog* ili *oceanskog površja*.

² Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, Knjiga prva, Zagreb, 1971, str. 204–205.

ječ brijeg, m, navodi da je sveslavenski naziv za uzvisinu, collis".³ U Rječniku JAZU tumači se da je riječ *brijeg*, m. *collis*, *omaleno brdo*, na koje se izlazi i s koga se slazi običnijem načinom bez osobite muke (što je *omaleno brdo*, za to se mjesto *brijega* može reći i *brdo*, ali ne *brijeg* mjesto svakoga *brda*...). Riječ je nastala od kor. *bhargh* – *dizati*, *dizati u vis*, time i *zaklanjati*. Javlja se u XIII. st.⁴ Kad P. Skok ističe da je riječ *brdo* „geografski termin: brijeg, brežuljak”, onda je nužno reći da znanstveni (zemljopisni) jezik riječima/nazivima *brdo*, *brijeg* i *brežuljak* ne priznaje istoznačnost. Između *brda*/*brijega* i *brežuljka* opstojе razlike hipsometrijske naravi, a *brdo* i *brijeg* se razlikuju samo morfološki. Na morfološke razlike između *brda* i *brijega* ukazuje se i u *Rečniku SANU*, ali s tom razlikom što se u njemu upozorava i na hipsometrijske značajke takvih dviju uzvisina. Za naziv *brdo* čitamo sljedeće: *uzvišenje (otprilike od 200 do 500 m) koje je tešnje vezano sa okolnim planinskim masivom*. Za naziv *breg (brijeg)*, uspoređujući ga s nazivom *brdo*, slijedi ovakvo tumačenje: *uzvišenje na zemljinoj površini obično manjeg obima od brda i osamljeno; ... kod nas odvajaju brdo od brega. Ne razlikuju se visinom... ali je brdo šire, plećatije i duže... breg je manji po prostranstvu i više ili manje osamljen*. Kao izvor ovih podataka u *Rečniku* se upućuje na – (Cvijić, *PGI 1887, 904*).⁵ Na osnovi tumačenja pojmovnog sadržaja imenica/naziva *brdo* i *brijeg*, koje nalazimo u *Rječniku JAZU* i *Rečniku SANU*, mogli bismo zaključiti sljedeće: (1) imenice *brdo* i *brijeg* nisu istoznačnice, (2) obje imenice kao nazive upotrebljavamo za uzvisine kojima je apsolutna (nadmorska) visina od 200 do 500 metara i (3) između *brda* i *brijega* opstojе razlike morfološke, a ne hipsometrijske naravi. Takvo gledište o nazivima *brdo* i *brijeg* njeguju mnogi suvremeni znanstvenici; na sličan način definiraju pojmove *brdo* i *brijeg*.⁶ U *RMH/RMS* također se tumači značenje tih dviju riječi/naziva, ali znanstvenojezično gledajući ono nije prihvatljivo. Za riječ *brdo* čitamo da je ono *prirodno uzvišenje zemlje koje se ističe iznad svoje okoline*, a za *brijeg* se tvrdi da je to *manje brdo*. Svaka se uzvisina („uzvišenje”) kao oblik kopnenog reljefa izdiže iznad svoje okolice! Prema tome, kakva je to (geo)morfološka osobitost *brda*? Po tumačenju *RMH/RMS* takve osobitosti uopće nema. Ako je u tome *Rječniku* nečija nakana bila podvući apelativno značenje riječi/naziva *brdo*, onda to nije razlog da se ne unese i tumačenje znanstvenoga jezika kao grane književnoga jezika. Znanstvenojezična nejasnost u tumačenju riječi/naziva *brdo* povlači za sobom i drugu nejasnost: što je to *brijeg*? Odgovor – *manje brdo* ne znači nam ništa jer ne znamo što je *brdo*. U istome *Rječniku* protumačeno je značenje i nekih izvedenica od naziva *brdo*, ali je i ono znanstvenojezično neprihvatljivo. Riječ *brđeljust* je protumačena izričajem – *koji je pokriven brđeljcima, brežuljkast*, iako znamo da u zemljopisnoj znanosti riječi *brđeljust* i *brežuljkast* ne znače isto. Riječ *brđinica* jest umanjjenica od *brđina*, ali značenjski se razlikuje od imenice *brežuljak*. Imenice/nazivi *brđanin* i *gorštak* nisu istoznačnice; prvi živi u b r d s k i m a drugi u g o r s k i m

³ Isto, str. 210.

⁴ Rječnik JAZU, Dio I, Zagreb, 1880–1882, str. 647.

⁵ *Rečnik SANU, knjiga II*, Beograd, 1962, str. 136. *PGI* je kratica za *Prilog geografskoj terminologiji*, Beograd, 1887.

⁶ Dr Tomislav L. Rakičević: *Opšta fizička geografija*, Beograd, 1971, str. 304.

krajevima. Za imenicu *brdina* dobro je upozoriti da ona jest uvećanica, ali ne u hipsometrijskom smislu. Takvom bismo riječi mogli naznačiti istaknutiju prostorno-morfološku kompaktnost brda, njegovu veću širinu i dužinu, ali ne i njegovu „augmentativnu” nadmorsku visinu, višu od one koja mu je određena u visinskome sustavu nazivlja za uzvisine.

Zemljopisni se znanstveni rad u Hrvatskoj organizira potkraj XIX. st. Katedra za zemljopis na Mudroslovnom fakultetu u Zagrebu osnovana je godine 1883; to je prva ustanova takve vrste na jugoslavenskom prostoru. U to su vrijeme (i nešto kasnije) neki hrvatski zemljopisci za razvoj zemljopisnog nazivlja mnogo učinili. Takvi su, na primjer, F. Bradaška, V. Z. Mafik, P. Matković, H. Hranilović, D. Hirc, I. Hoić, V. Klaić, D. Franić, S. Srkulj i M. Šenoa. Uz sve to do danas nemamo znanstveno čvrste i zajedničke hipsometrijske podjele nazivlja za uzvisine, takve podjele koja bi ponajprije zadovoljila potrebe zemljopisa, kartografije i geodezije. U povijesti našega morfološkog nazivlja imamo nekoliko hipsometrijskih podjela naših zemljopisaca, ali svakoj se od njih ponešto može zamjeriti. Tek u najnovije vrijeme (danas) organizirano se radi na sređivanju zemljopisnog, a time i (geo)morfološkog nazivlja.

F. Bradaška (1867)⁷ hipsometrijski razlikuje samo dvije skupine naziva za uzvisine: (1) *brežuljak*, *brežčić*, *hum* i (2) *gora* ili *brijeg*, *planina*; naziv *brdo* mu je nepoznat (u njegovoj podjeli), a naziv *brijeg* značenjski poistovjećuje s nazivima *gora* i *planina*. H. Hranilović–D. Hirc (1901)⁸ poznaju samo nazive *brežuljak* (do 500 m) i *gorje* (*sredogorje* i *visoko gorje*). Oni ne upotrebljavaju nazive *brijeg*, *brdo* i *planina*. Za nazive *brdo* i *brijeg* pišu: *Prije nazivahu svaku uzvisinu brdom ili brijegom*. V. Balenović (1923)⁹ uzvisine do 500 m naziva *niske gore*, a više su mu uzvisine *sredogorje* i *visoko gorje*. Takva nas „gorovita” podjela podsjeća na njemačke nazive *Vorberge* ili *Niedergebirge*, *Mittelgebirge* i *Hochgebirge*. Z. Petek (1951)¹⁰ daje takvu podjelu u kojoj su imenice/nazivi *brdo* i *brijeg* istoznačnice, a relativna im je visina od 200 do 500 m. V. Bohinec i dr. (1952)¹¹ za uzvisine od 200 do 500 m upotrebljavaju samo naziv *brdo*, što je strukovno dobro, ali griješe u tome što mu ističu relativnu visinu. Ne možemo na zemljovidima isticati apsolutnu visinu uzvisina, a u školskim udžbenicima davati hipsometrijsku podjelu uzvisina s isticanjem njihovih relativnih visina. U *Vojnoj enciklopediji* (1971) za *brdo* se također navodi relativna visina i to od 100 do 500 m, a za *breg* isto relativna visina, ali samo do 100 m. Međutim, u istoj ediciji uz tumačenje naziva *planina* ističe se apsolutna (nadmorska) visina! U *Vojnom leksikonu* (1981) za *brdo* se navodi visina do 500 m, ali nije jasno kakva je to visina, da li apsolutna ili relativna. Može se samo pret-

⁷ Franjo Bradaška: *Sravnjujući zemljopis za više razrede srednjih učionah*, Zagreb, 1867, str. 12. Visinske su vrijednosti dobivene pretvaranjem stopa (') u metre.

⁸ *Zemljopisni i narodopisni opis kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije*, Zagreb, 1901/4, str. 128.

⁹ *Opća geografija*, Zagreb, 1923, str. 77.

¹⁰ *Osnovi zemljopisa*, Zagreb, 1951, str. 22–23.

¹¹ V. Bohinec–S. Kranjec–R. Savnik: *Opća geografija, Dio I*, Zagreb 1952, str. 118. (Prevedeni slovenski udžbenik).

postaviti da je riječ o relativnoj visini jer se takva ističe uz tumačenje pojma *brežuljak uzvisina do 50 m*).

Navedeni nam primjeri nedvojbeno dokazuju da nešto manje od 120 godina nazive *brdo* i *brijeg* znanstvenojezično svakojako tumačimo. Time mislimo na njihove definicije, na morfološko-hipsometrijske osobitosti i na određivanje njihove visine (relativne i apsolutne). Kad opći morfološki nazivi *brdo* i *brijeg* postanu sastavnicama oronima, onda uz njih obvezatno unosimo brojčane vrijednosti njihove *apsolutne (nadmorske) visine*. Takvoj visini dajemo prednost pred *relativnom visinom*, a zašto, vidljivo je iz ovakvog tumačenja: *Budući da se relativnom visinom ne mogu uspoređivati visine pojedinih uzvisina, najviše upotrebljavamo apsolutnu ili nadmorsku visinu.*¹² Stoga ćemo naziv *brdo* ovako protumačiti: (a) „Šire i duže uzvišenje sa **a p s o l u t n o m** visinom manjom od 500 metara, koje na svome temenu može da ima i više vrhova, naziva se *brdo* (...)”¹³ ili (b) „*Brdo*, uzvišenje u reljefu sa **n a d m o r s k o m** visinom do 500 m (...)”¹⁴ Takvi i slični primjeri uporabe složenog naziva *nadmorska visina* ne isključuje nužnost znanstvenojezične upotrebe složenog naziva *relativna visina* i to u mnogim znanostima, a ne samo u zemljopisu. Razumljivo je da na svakome zemljovidu nećemo označavati brojčane vrijednosti svakome brdu i brijegu. Sve ovisi o mjerilu zemljovida; ako im je mjerilo veće, imat će i veći broj takvih oronima, a ako im je mjerilo manje, imat će i manji broj takvih oronima.

Naposljetku, kad govorimo o zemljopisnim nazivima *brdo* i *brijeg* i o njihovome mjestu u hipsometrijskom sustavu nazivlja za uzvisine, dobro je dati i nekakve zaključke s odgovarajućim prijedlozima.

(1) Suвременa zemljopisna znanost (i ne samo ona!) ne bi smjela ispravljati oronime koje je stvorio naš puk, pa makar njihove nadmorske visine i morfološke sastavnice ne bi bile u skladu sa znanstvenim tumačenjem.

(2) Jezične osobitosti naziva *brdo* i *brijeg* u jezicima naših naroda i narodnih skupina valja poštivati, na takve nazive mora se gledati kao na njihovu nacionalnu jezičnu baštinu.

(3) U zemljopisnome znanstvenom jeziku ne valja njegovati istoznačnost naziva *brdo* i *brijeg*. Nužno bi bilo razlučivati ih morfološki, ali ne i hipsometrijski; apsolutna ili nadmorska visina kreće im se od 200 do 500 metara.

(4) *Brdo* je naziv za uzvisinu koja se prostire od 200 do 500 metara apsolutne visine, a ističe se prostornom veličinom i kompaktnošću, živom energijom reljefa i vrhovima (više od jednoga).

(5) *Brijeg* je naziv za uzvisinu također od 200 do 500 metara apsolutne visine. Usamljeniji je i mirnijeg reljefa, uglavnom s jednim vrhom. Dakle, svaki brijeg je i brdo, ali svako brdo ne mora biti brijeg.

¹² Ratimir Kalmeta: *Opća geografija*, Zagreb, 1958, str. 42.

¹³ T. L. Rakičević: isto, str. 304. (Spac. R. K.)

¹⁴ *Enciklopedijski leksikon, Mozaik znanja, GEOGRAFIJA*, Beograd, 1968, str. 88. (Spac. R. K.)

(6) Na osnovi definicija za nazive *brdo* i *brijeg* proizlazi da u hipsometrijskom sustavu nazivlja za uzvisine valja isticati samo naziv *brdo*. Njegov položaj prema nazivima za ostale glavne uzvisine vidljiv je u sljedećoj tabeli (u metrima apsolutne ili nadmorske visine):¹⁵

do 200	200–500	500–1000	1000–2000	više od 2000
<i>brežuljak</i> ili <i>hum</i>	brdo	<i>g o r a – p l a n i n a</i>		
		<i>niska gora,</i> <i>planina</i>	<i>srednja gora,</i> <i>planina</i>	<i>visoka gora,</i> <i>planina</i>

Mislimo da takav položaj naziva *brdo* u hipsometrijskoj podjeli naziva za uzvisine najviše odgovara suvremenoj zemljopisnoj znanosti i ostalim znanostima. Takav njegov položaj, razlikujući značenje naziva *brdo* i *brijeg*, pridonosi preciznijem i lakšem određivanju morfološko-hipsometrijskih osobitosti ne samo reljefa SR Hrvatske nego i reljefa cijele SFR Jugoslavije u kojoj 54,4% teritorija otpada upravo na uzvisine do 500 metara apsolutne (nadmorske) visine.

Sažetak

Ratimir Kalmeta, sveučilišni profesor u m., Rijeka

UDK 801.311:001.4:808.62, izvorni znanstveni članak, primljen za tisak 13. veljače 1983.

The autor discusses the words „brdo” and „brijeg” as geographical names in the Croatian scientific language.

¹⁵ U znanstvenom bi jeziku, mislim, trebalo riješiti i pitanje značenja riječi/naziva *gora* i *planina*.